

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑ, δ.Φ.

Βοηθού τῆς Γ' ἑδρας τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας

ΣΥΓΧΥΣΙΣ ΑΟΡΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΑΝ ΤΩΝ ΜΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΑΠΥΡΩΝ *

Εἰσαγωγή. Ἡ παροῦσα ἐργασία ἔχει βασισθῇ εἰς τὴν ἐξέτασιν 1200 παπυρικῶν κειμένων, τὰ ὅποια ἀντιπροσωποῦν τὰς κυριωτέρας κατηγορίας τῶν μὴ φιλολογικῶν παπύρων, καὶ χρονικῶς ἀναφέρονται εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν καὶ ἑλληνορρωμαϊκὴν περίοδον. Ἀναφορὰ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιόδους γίνεται, διότι οὕτω δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐπακριβῶς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ νὰ καθορίσωμεν ποῖα γλωσσικὰ φαινόμενα εἶναι ἀποτελέσματα προγενεστέρων ἐξελίξεων καὶ ποῖα παρουσιάζονται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης. Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς Πτολεμαϊκῆς περιόδου θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἰπωμεν γενικῶς ὅτι κατοπτρίζει τὴν δόκιμον ἀττικὴν, ὥς αὕτη εἶχε διαμορφωθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Αἰγύπτου κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς αἰῶνας π.Χ. Ἀσφαλῶς τὰ πρῶτα δείγματα τῆς ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐμφανίζονται κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους· εἶναι ἐξελίξεις κυρίως φωνολογικῆς φύσεως, αἱ ἀρχαὶ τῶν ὁποίων ἀνάγονται εἰς τὴν κλασσικὴν περίοδον. Πρὸς τοῦτοις συναντῶμεν ἀσυνεπείας καὶ καινοτομίας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐρμηνεύονται μὲ βάσιν τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης, διότι παραβιάζουν τοὺς γλωσσικοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι διέπουν τὴν γλῶσσαν τῆς δεδομένης περιόδου. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ὀφείλονται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς ἐπιδράσεις ἐκ τῆς ἐπιχωρίου γλώσσης ἢ διαλέκτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἑλληνομάθειαν τοῦ γραφέως.

Αἱ μορφολογικαὶ καὶ σημασιολογικαὶ ἐξελίξεις εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν παπύρων τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς περιόδου εἶναι ἀμέσως αἰσθηταί. Τινὲς τούτων ἔχουν ἀναμφιβόλως σχέσιν πρὸς τὴν Ἑβραϊκὴν ἢ Αἰγυπτιακὴν

* Τὸ παρὸν δημοσίευμα ἀποτελεῖ ἐπεξεργασίαν καὶ ἀπόδοσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνακοινώσεώς μου ἀναγνωσθεῖσης ἀγγλιστὶ εἰς τὸ ἐν Marburg τῆς Γερμανίας 13ον Διεθνὲς Συνέδριον Παπυρολόγων κατὰ τὸν παρελθόντα Αὐγούστον (1971).

γλώσσαν, αἱ πλείονες ὁμως εἶναι νέαι μορφαὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀποτελέσουν τὴν βάσιν γενικωτέρων ἐξελίξεων μετὰ ταῦτα, διὰ νὰ ὁλοκληρωθοῦν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν¹.

Ἡ γλώσσα τῶν παπύρων. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ γλώσσα τῶν μὴ φιλολογικῶν παπύρων φαίνεται ὡς ἀκαλλώπιστος μορφή τῆς Κοινῆς. Περαιτέρω ἔρευνα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ γλώσσα αὕτη παρουσιάζει προβλήματα δύσκολα, διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ὁποίων τὰ πράγματα περιπλέκονται. Τοῦτο ὀφείλεται ὅχι εἰς δυσκολίας ἐκ τῶν σημασιῶν τῶν λέξεων ἢ ἐκ τῆς συντάξεως τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ἡμεῖς, ὡς ἀναγνώσται μᾶς μὴ λαλουμένης πλέον γλώσσης, πρέπει νὰ εἰκάζωμεν ὅ,τι ὁ γραφεὺς ἐθεώρει αὐτονόητον, καὶ ἐπομένως ἡδύνατο νὰ παραλείψῃ ἢ νὰ ἐκφράσῃ κατὰ τὸν προσωπικὸν του τρόπον².

Ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ γλώσσα τῶν παπύρων εἶναι ἡ ὁμιλουμένη Κοινῇ, τῆς ὁποίας ἔχομεν πολυάριθμα δείγματα εἰς τὸ κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ θέμα θὰ ἐπελύετο εὐκόλως. Ἀλλ' ἡ κατάστασις δὲν εἶναι τόσον ὁμαλή, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, προκύπτει δὲ αὕτη ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὁμοιογενείας, ἡ ὁποία θὰ ὑπῆρχεν, ἐὰν ὅλοι οἱ γραφεῖς ἀνῆκον εἰς τὸ αὐτὸ ἢ παρόμοιον ἐπίπεδον μορφώσεως καὶ φιλοσοφίας.

Μορφαὶ τῆς γλώσσης τῶν παπύρων. Εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ γλώσσα τῶν μὴ φιλολογικῶν παπύρων παρουσιάζεται γενικῶς εἰς δύο μορφάς. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ μορφή τῆς γλώσσης, διὰ τῆς ὁποίας ἐξυπηρετοῦντο αἱ ἐπίσημοι καὶ ἐμπορικαὶ συναλλαγαί, ἡ δὲ δευτέρα ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφοντο αἱ ἰδιωτικαὶ ἐπιστολαί. Ἡ τελευταία εἶναι ἡ δημώδης γλώσσα (Volkssprache), ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεῖ προδήλως τὴν τότε λαλουμένην. Ὁ διαχωρισμὸς οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνάλογος πρὸς τὸν σημερινὸν μεταξὺ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς. Ὅπως δὲ τότε ὅσον καὶ σήμερα, δὲν δύνανται νὰ διαγραφοῦν κατ' ἀπόλυτον τρόπον, καθόσον συχνὰ συμβαίνει ἐπίσημον ἔγγραφον νὰ προδίδῃ δημώδη τινὰ χαρακτῆρα, ἀντιθέτως δὲ ἐπιστολὴ γεγραμμένη ὑπὸ μορφωμένου προσώπου νὰ εὐρίσκειται τελείως σύμφωνος πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἀττικῆς γλώσσης. Πρὸς τούτοις τὰ ἔγγραφα τὰ ἀναφερόμενα εἰς ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις, ὅπως εἶναι αἱ συμφωνίαι καὶ τὰ συμβό-

1. Περὶ τῆς σχέσεως ἐν γένει Κοινῆς καὶ νεοελληνικῆς βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Σ. Καψομένου, *Die griechische Sprache zwischen Koine und Neugriechisch*, Beiträge zum xi. Intern. Byzant. - Kongr. ii, Μόναχον 1958, σσ. 1 - 39.

2. Διὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς γλώσσης τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων βλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ H. C. Youtie ἐν *The Textual Criticism of Documentary Papyri*, Λονδίνον 1958, σ. 34.

λαια, αἱ ἀποδείξεις, αἱ διαθῆκαι κ.τ.τ., εἶναι γεγραμμένα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν, εἰς γλῶσσαν δηλαδὴ ἀποκλίνουσιν ὡς ὅποτε ἀπὸ τῆς δημώδους. Οὕτω μόνον αἱ ἐπιστολαὶ δυνάμεθα μετ' ἀσφαλούς νὰ εἴπωμεν ὅτι μᾶς δίδουν τὴν εἰκόνα τῆς λαλουμένης. Τοῦτο εἶναι πράγματι φυσικόν, καθότι ἡ θεμελιώδης ἔννοια τῆς ἐπιστολῆς εἶναι νὰ ἐπιτρέπη εἰς τὸν ἀποστολέα καὶ ἀποδέκτην νὰ ἐπικοινωνοῦν κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἀντικαθιστᾷ τὴν προφορικὴν συνομιλίαν. Οὕτως αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουν ἱκανὰ δείγματα τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας, ἐφόσον βεβαίως οἱ γραφεῖς τῶν ἐπιστολῶν ἀποφεύγουν τὴν χρῆσιν γραφειοκρατικῶν ἢ στερεοτύπων ἐκφράσεων, καὶ εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐπιδράσεως τῆς λογίας γλώσσης.

Ἡ ἐπίσημος γλῶσσα ἐλάχιστα προσφέρεται, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐξιχνιάσωμεν τὰς γλωσσικὰς ἐξελίξεις, ἐπειδὴ εἶναι τεχνητὴ, χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐπαναλήψεις, ἡ δὲ δομὴ τῆς στηρίζεται εἰς στερεοτύπους ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν γνώρισμα πάντοτε τοῦ γραφειοκρατικοῦ συστήματος. Ἐνίοτε βεβαίως τὰ γεγραμμένα εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην ἔγγραφα παρέχουν δείγματά τινα τῆς φωνητικῆς τῆς περιόδου, ἂν καὶ ὡς ὅποτε εἰς ἐλάχιστονα βαθμὸν ἢ τὰ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ γραφεῖς, καίτοι ἦσαν προσεκτικοὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς παραδοσιακῆς ὀρθογραφίας, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποφύγουν τὰς γενικὰς τάσεις τῆς γλώσσης.

Ἐπίσημα ἔγγραφα, ὅπως διατάγματα, πεπραγμένα, αἰτήσεις, εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν λεκτικὰς τινας ἐκφράσεις, τὰς ὁποίας συναντῶμεν κατὰ κανόνα εἰς τὰς ἐπιστολάς. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι δυνατόν νὰ προσφέρουν ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης.

Σύγχυσις χρόνων. Εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν παπύρων σύγχυσις χρόνων εἶναι φαινόμενον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται κατὰ τὴν ἐξέλιξιν ὠρισμένων ρηματικῶν κατηγοριῶν. Ἐν πρώτοις, ὅταν γίνεται λόγος περὶ συγχύσεως χρόνων, πρέπει νὰ ληθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλὰ γλωσσικὰ συστήματα ἐπιδέχονται ποικίλας μετατροπὰς, οὕτως ὥστε μία διάκρισις (π.χ. χρονικῆς βαθμίδος) καταστελλεται εἰς τινα φράσιν, διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐκφρασιν ἄλλης διακρίσεως (π.χ. τοιοῦ ἑνεργείας), τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ τὸ νόημα τῆς δεδομένης φράσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν ὑπάρχει σύγχυσις χρόνων. Πραγματικὴ σύγχυσις — ἐν τῇ ἑννοίᾳ τῆς ἀδιακρίτου χρήσεως παραλλήλων τύπων — γίνεται εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς γλώσσας τῶν ὁποίων ἡ γραπτὴ μορφή διαφέρει τῆς λαλουμένης. Τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν παπύρων, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεῖ ἐν πολλοῖς τὴν λαλουμένην. Ἡ γραπτὴ ὁμῶς τῆς ἐποχῆς, ἡ φιλολογικὴ Κοινὴ, παρουσιάζει διάφορον μορφήν. Σύγχυσις λοιπὸν χρόνων πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο, εἰς τὴν διττὴν μορφήν τῆς γλώσσης.

Εἷς τινα ἐπιστολὴν τοῦ α' αἰ. π.Χ. (= SB 5216,10) εὐρίσκομεν τὸν ρηματικὸν τύπον [γ]εγραφαν, ὅπου τὸ σφάλμα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν, ἔχει διορθωθῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ γραφέως. Ὁ συμπεφυρμένος οὗτος τύπος προδίδει τὴν ἀρχικὴν διάθεσιν τοῦ γραφέως νὰ χρησιμοποιήσῃ παρακείμενον, τὸ νόημα ὅμως τῆς φράσεως ἀποδίδεται καλῶτερον διὰ τοῦ ἀορίστου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὸν γραφέα νὰ χρησιμοποιήσῃ τελικῶς τὸν ἀορίστον¹.

Διορθώσεις τοῦ εἵδους τούτου (συντακτικαὶ) δὲν εἶναι συχναὶ εἰς τοὺς παπύρους· αἱ διορθώσεις ἐδῶ ἀναφέρονται κατὰ κανόνα εἰς τὴν ὀρθογραφίαν. Καὶ δὲν ὑπάρχουν περισσότερα τοῦ ἐνὸς χειρόγραφο, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὥστε νὰ ἔχωμεν διαφορετικὰς ἀναγνώσεις. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος λαμβάνει ἰδιάζουσαν μορφήν, διότι στηρίζεται μόνον εἰς ἐσωτερικὰ κριτήρια, μορφολογικὰ καὶ συντακτικὰ. Ἡ ὑπάρχουσα κατάστασις, δηλαδὴ ἡ τελεία σχεδὸν ἔλλειψις μορφολογικῶν ἢ συντακτικῶν διορθώσεων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς συχνὰς διορθώσεις τῆς ὀρθογραφίας, ὁδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι τὰ πολυριθμα ἀδιόρθωτα 'σφάλματα' — ἐδῶ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν χρόνων — δὲν ὀφείλονται εἰς ἀπροσεξίαν τοῦ γραφέως, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ὀρισμένας ἐξελιξίεις τῶν ἐν χρήσει χρόνων.

Παράγοντες μορφολογίας. Τὸ θέμα θὰ περιορισθῇ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς μορφολογικῆς καταστάσεως τοῦ ἀορίστου καὶ τοῦ παρακειμένου.

Ὅταν εὐρίσκωμεν μειζογενῇ τινα ρηματικὸν τύπον, σημαίνει ὅτι ὁ γραφεὺς τοῦ κειμένου συγχέει τοὺς χρόνους, οἱ ὅποιοι συμφύρονται εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν. Π.χ. ἐν P.Gen. 70,18-9 (381 μ.Χ.) εὐρίσκομεν τὸν τύπον ἐμισθώκαμεν : ἐδῶ ἔχομεν σαφῶς συμπεφυρμένον τύπον ἐκ τοῦ ἀορίστου ἐμισθώσαμεν μετὰ τοῦ παρακειμένου μεμισθώκαμεν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν τύπον ἐπλήρωκα P.Oxy. 2729,21-2 (δ' αἰ. μ.Χ.). Πλείονα παραδείγματα : ἔμελκε (ἀντὶ μεμέληκε) P.Oxy. 1155,5 (104 μ.Χ.), ἐκαρπονήκαμεν (<ε>καρπονήκαμεν ἐν τῇ ἐκδόσει) P.Oxy. 728,29 (142 μ.Χ.), ἐπράκαται (ἀντὶ πεπράκατε P.Oxy. 1160,11 (τέλη γ' ἢ ἀρχὴ δ' αἰ. μ.Χ.), ἐτόρμηκας (ἀντὶ τετόλμηκας) B.G.U. 948,7 (δ' - ε' αἰ. μ.Χ.), οὐκ αἰλάληκα (= οὐκ ἐλάληκα ἀντὶ λελάληκα) P.Iand. 128,8 (ε' αἰ. μ.Χ.). Οἱ ρηματικοὶ οὗτοι τύποι φέρουν δύο μορφολογικὰ στοιχεῖα, κατάληξιν **-κα** καὶ α ὕψι ν, τὰ ὁποῖα

1. Τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς : [γ]εγραφαν δὲ ὕμειν καὶ οἱ ἀπ' Ἀλεξανδρείας | στολίσ[σ]ται περὶ αὐτοῦ. Οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει (= BSAA XIV, σ. 194) ὡς ἐπίσης ἐν SB 5216 καὶ P. Primer 65. Ἐν P. Sel. 104 φέρεται γέγραφαν, σημειοῦται δὲ τοῦτο ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν ὡς revised reading.

ἀνήκουν εἰς δύο διαφορετικοὺς χρόνους, τὸν παρακειμένον καὶ τὸν ἁορίστον ἀντιστοίχως. Προδίδουν προφανῶς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ διὰ τῆς αὐξήσεως, εἰς τὴν οὐσίαν δὲ ἀντικατοπτρίζουν τὴν προσέγγισιν τῶν δύο τούτων χρόνων.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύεται καὶ δι' ἄλλου μορφολογικοῦ στοιχείου : τῆς χρήσεως τῆς καταλήξεως τοῦ ἁορίστου **-αν** εἰς τὴν θέσιν τῆς καταλήξεως τοῦ παρακειμένου **-ασι**. Ἡ κατάληξις **-αν** ἀντὶ **-ασι** εἰς τὸν παρακειμένον ἅπαντ' ὡς εἰς τοὺς παπύρους. Τὰ πρῶτα παραδείγματα χρονολογοῦνται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ β' αἰ. π.Χ., καὶ ἀνάλογα παραδείγματα εὐρίσκουμεν εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ὅποίαι χρονολογοῦνται εἰς τὸν γ' αἰ. π.Χ.¹ Παραλλήλως ἔχομεν τὴν αὐτὴν χρῆσιν καὶ εἰς τὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης².

Ὡς γνωστὸν κατὰ τὸν Σέξτον τὸν Ἐμπειρικὸν (β' αἰ. μ.Χ.) ἡ χρῆσις τῆς καταλήξεως **-αν** εἰς τὸν παρακειμένον εἶναι ἰδιωματισμὸς τῶν Ἀλεξανδρέων : *παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν ἐλήλυθαν καὶ ἀπελήλυθαν* (Πρὸς Γραμμ. 213). Ἡ ἁποψις αὕτη τοῦ ἀρχαίου φιλοσόφου παρέσυρεν ὠρισμένους νεωτέρους γραμματικούς, ὥστε νὰ ἀμφισβητήσουν τὴν γνησιότητα τῆς καταλήξεως ταύτης εἰς τὸ κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης³. Ἡ ἐμφάνισις ὅμως αὐτῆς εἰς περιοχὰς ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἡ συχνὴ χρῆσις εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν παπύρων μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἦτο λίαν διαδεδομένη ἐντὸς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης⁴. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως νεωτερισμὸς τῆς γλώσσης, ὁ ὁποῖος ὀφείλεται εἰς τὴν μορφολογικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἁορίστου ἐπὶ τοῦ παρακειμένου. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀντιστροφῆς τάσεως τῆς γλώσσης, ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τρόπον τινά, ἥτοι ἐκ τῆς χρήσεως τῆς καταλήξεως τοῦ παρακειμένου **-ασι** εἰς τὸν ἁορίστον. Π.χ. *ἦλθασιν* P. Lond. (Bell) 1914,9 καὶ 10 (335 μ.Χ. (;)), *ἀπὶλθασιν* Αὐτόθι 15, *ἀπὶλθασιν* P. Ross. - Georg. iv Anh. 4 (619 - 629 μ.Χ.), *ἐπὶλθασιν* B.G.U. 275,5 (215 μ.Χ.)⁵. Τὰ παραδείγματα

1. Π.χ. *παρείληψαν* Or. Gr. 229,38 (246 - 241 π. Χ.). Ἡ κατάληξις **-αν** ἅπαντ' ἐπίσης εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Περγάμου· βλ. E. Schwyzer, *Grammatik der pergamenischen Inschriften*, Βερολῖνον 1898, σ. 167· πρβλ. K. Meisterhans, *Grammatik der attischen Inschriften*, 3η ἐκδ. ὑπὸ E. Schwyzer, Βερολῖνον 1900, σ. 184.

2. Βλ. A. T. Robertson, *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical Research*, Νέα Ὑόρκη 1913, 3η ἐκδ., σσ. 336 - 337· F. Blass - A. Debrunner - R. Funk, *A Greek Grammar of the New Testament and other early Christian Literature*, Chicago 1961, § 83.

3. Ἐπαρκῶς περὶ τούτου διαλαμβάνει ὁ Robertson, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 336.

4. Βλ. ἐπίσης B. Γ. Μαυοηλαρά, *Καὶνὴ Διαθήκη καὶ Πάπυροι*, Ἀθηνᾶ 71, 1970, σ. 145.

5. Βλ. Σ. Κασσωμένου, *Voruntersuchungen zu einer Grammatik der Papyri der nachchristlichen Zeit*, Μόναχον 1938, σ. 75, σημ. 1. Πρβλ. *εἴπασιν* Stud. Pal. xx 262,7

τοιαύτης χρήσεως είναι μεταγενέστερα, περιορίζονται δὲ κατὰ κανόνα εἰς τύπους τοῦ ἀόριστου *ἤλθον - ἤλθα*, ἥτοι εἰς ῥῆμα τοῦ ὁποίου ὁ παρακειμένος ἦτο δύσχρηστος.

Τὰ μορφολογικὰ ταῦτα φαινόμενα εἶναι σαφῶς ἀποτελέσματα ἀναλογίας. Δύο χρόνοι συμμετέχουν, οἱ χρόνοι οἱ ὅποιοι ἐμελλον νὰ συμπέσουν τὸ πρῶτον εἰς τὴν μορφολογίαν καὶ τὴν χρῆσιν των, διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς ἐκ τῶν δύο μετὰ ταῦτα. Ἰσχυρότερος ἀπεδείχθη ὁ ἀόριστος χάρις εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ σαφῇ αὐτοῦ μορφολογικὴν κατάστασιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν περίπλοκον καὶ ποικίλην μορφολογίαν τοῦ παρακειμένου.

Παράγοντες χρήσεως. Ἡ γλῶσσα τῶν παπύρων μᾶς διδάσκει πολλὰ ὥς πρὸς τὸ θέμα τῆς συμπτώσεως τῶν δύο ὑπὸ ἔρευναν χρόνων. Κατ' ἀρχὴν δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ συγχύσεως (ἢ ἀντικαταστάσεως) χρόνων, μόνον ὅπου μία χρῆσις, ἐπιβεβαιουμένη δι' ἱκανοῦ ἀριθμοῦ παραδειγμάτων, παραβιάζει τὴν γλωσσικὴν συνήθειαν τῆς περιόδου, ἔνθα ἀπαντᾷ. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τὸ θέμα προκύπτει ἐκ τινος εἰδικῆς λειτουργίας τῶν δύο τούτων χρόνων, ἥτοι ἐκ τῆς ἐκφράσεως 'τελείας' πράξεως ὑπὸ τοῦ ἀόριστου καὶ ἀναφορᾶς τοῦ παρακειμένου εἰς πρᾶξιν τοῦ παρελθόντος.

Ὁ 'τέλειος' ἀόριστος δὲν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου προϊὼν τῆς γλώσσης τῶν παπύρων. Συγγραφεῖς τῆς κλασσικῆς ἤδη περιόδου εἶχον χρησιμοποιήσει τὸν ἀόριστον πρὸς ἐκφρασιν 'τελείας' πράξεως¹. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ παθητικὸς ἀόριστος² συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς σημασιολογικῆς ταύτης ἐξελίξεως τοῦ χρόνου. Ὁ παθητικὸς ἀόριστος δυνάμει τῆς παθητικῆς καὶ ἀμεταβάτου αὐτοῦ σημασίας ἦτο ἰδιαίτερος πρόσφορος, διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι παρουσίαζον εἰς τὸ παρὸν κατάστασιν τινα ἢ τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς παρελθούσης πράξεως. Ἡ δυνατότης τῆς χρήσεως τοῦ ἀόριστου εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀμβλυθῇ ἡ διάκρισις σημασίας μεταξὺ ἀόριστου καὶ παρακειμένου. Τοῦτο φαίνεται συχνὰ εἰς τοὺς κώδικας τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπου ἄλλοι μὲν παραδίδεται ἀόριστος, ἄλλοι δὲ παρακειμένος. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης ὁ παρακειμένος κατελάμβανε βαθμηδὸν δευτερεύουσαν θέσιν, μέχρις ὅτου

(ζ' αἰ. μ. Χ.): οὕτως ἐν BL ii (2), σ. 166, ἀλλὰ ἐ[ν] πᾶσιν Ed. Τὸ χωρίον ἔχει: ἐ[ν] ἀπουσία τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐ[ν] [πᾶσιν] ὅτι οὐδὲν χρεωστούμεθα. Τὸ νόημα δικαιολογεῖ τὴν διόρθωσιν ἐν BL.

1. Βλ. W. Goodwin, *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, Λονδῖνον 1889, § 58 καὶ E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, Μόναχον 1950, II, σσ. 283 - 284.

2. Τὸ ἐνδιαφέρον σημεῖον εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἶναι ὅτι ὁ παθητικὸς ἀόριστος καὶ τινες ἀθέματοι εἰς τὴν νέαν ἐλληνικὴν ἔχουν λάβει τὴν κατάληξιν -κα τοῦ ἀρχαίου παρακειμένου, π.χ. (ἐ)λύθηκα ἀντὶ ἐλύθην, συνέβηκε ἀντὶ συνέβη.

ἐξέλιπε τελείως¹. Τὸ μόνον δεῖγμα παρακειμένου, τὸ ὁποῖον διεσώθη εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν, εἶναι ὁ τύπος *βοῆκα* ἐκ τοῦ *εἶοηκα*.

Ἡ χρῆσις τοῦ ἀόριστου ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ παρακειμένου φαίνεται ἐκ τῶν περιπτώσεων, ὅπου ἡ ρηματικὴ ἐνέργεια προσδιορίζεται δι' ἐπιρρημάτων ἢ ἐπιρρηματικῶν ἐκφράσεων, διὰ λεκτικῶν δηλαδὴ μέσων τὰ ὁποῖα προστιδάζουν, ὡς ἐκ τῆς εἰδικῆς τῶν σημασίας, εἰς τὸν παρακειμένον. Π.χ. *ἐπέδωκά σοι ἡδὴ* P. Petrie 32 (i), 4 (γ' αἰ. π.Χ.), *ἕως σήμερον οὐκ ἀπήτησας* P. Flor. 61, 42 (85 μ.Χ.), *μῆπω ἡγόρασας* P. Oxy. 1062, 15 (β' αἰ. μ.Χ.), *ὥς ἄρτι οὐδὲ εἰς ἡγόρασεν* P. Oslo 63, 5 (γ' αἰ. μ.Χ.), *οὐπω γὰρ ἐξηλθον* P. Oxy. 1490, 8 (τέλη γ' αἰ. μ.Χ.), *μέχρι σήμερον γράμματα σου οὐκ ἔλαβον* P. Oxy. 123, 5-6 (γ' ἢ δ' αἰ. μ.Χ.), κτλ. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι ὁ γραφεὺς ἐθεώρησε τὴν χρῆσιν τῶν ἐπιρρηματικῶν ἐκφράσεων ἱκανήν, διὰ νὰ ἐκφρασθῇ τὸ τετελεσμένον τῆς πράξεως, ἥτο ἐπομένως περιττὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς τοῦτοις καὶ ὁ παρακειμένος. Ἡ ἄποψις αὕτη δὲν ἐπηρεάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι τοιαύτη δομὴ τοῦ λόγου παρνούσῃ τὸν ἀόριστον εἰς τὴν θέσιν τοῦ παρακειμένου.

Ὑπάρχουν περιπτώσεις εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν παπύρων, ὅπου χρησιμοποιεῖται ὁ ἀόριστος ἄνευ προσδιορισμοῦ τινος ἐκφράζοντος ἐννοίαν 'τελείας' πράξεως. Π.χ. *ἔ[γ]νωκας ὅτι ἦλθον...* | ... καὶ *οὐκ ἦλθες ἐπ[ίσκην]σθαι* | *με* P. Oslo 50, 5-7 (α' - β' αἰ. μ.Χ.), *[καὶ] εὐ[ς]τομα ἱστορ[η]σα καὶ τῶν φίλων* | *[ἐ]μ[ὼν] τ[ὰ] ὀνόματα ἐνεχάραξα τοῖς [ἐ]ροῖς ἀειωνή[ς]τως τὸ προσώνημα* P. Lond. 854, 10-2 (β' αἰ. μ.Χ.), *[ἐ]κομισά[μην] ὅσα ἀπεσιίλατε* P. Oxy. 1770, 11-2 (τέλη γ' αἰ. μ.Χ.), *ἦλθεν εἰς γνώσιν τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως,* | *ὅτι...* διπλασίονα σταθμὸν εἰσπράξαντο (εἰς[ε]πράξαντο Edd.) *παρὰ τε τῶν* | *ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀγροικίας* P. Leipz. 64, 30-3 (368 - 369 μ.Χ.). Πρβλ. *ἔγραψάς μοι διὰ τῆς [ἐ]πιστολῆς ὅτι «ἀπέσειλά σοι»* ... οὐδὲν | *εἶληφα* P. Oxy. 1066, 8-11 (γ' αἰ. μ.Χ.): ἐδῶ ἀμφοτέροι οἱ ἀόριστοι ἐκφράζουν πράξεις τετελεσμένας, ὁ μὲν πρῶτος ἀναφορικῶς πρὸς τὸν ἀποδέκτην, ὁ δὲ δεῦτερος ἀναφορικῶς πρὸς τὸν ἀποστολέα· εἶναι ἀξιοσημειώτως ἡ χρῆσις τοῦ παρακειμένου *εἶληφα*, διὰ νὰ τονισθῇ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀποδέκτης *δὲν ἔχει ἀκόμη λάβει* ὅσα ὁ ἀποστολεὺς *ἔχει γράψει* ὅτι *ἔχει στείλει*. Ὡς λοιπὸν γίνεται σαφὲς ἐκ τῶν συμφραζομένων εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα, ὁ ἀόριστος καὶ μόνος ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐννοίαν τοῦ παρακειμένου.

Παραλλήλως παρουσιάζεται εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἀντίστροφον φαινόμενον, δηλαδὴ χρῆσις τοῦ παρακειμένου εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀόριστου. Ὡς γνωστόν, ὁ παρακειμένος συγκεντρώνει τὴν πρᾶξιν εἰς τὸ παρόν. Ἡ

1. Ἀρίστη ἐργασία ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ παρακειμένου ἔχει ἐκπονηθῇ ὑπὸ P. Chantraine, *Histoire du Parfait Grec*, Παρίσι 1927.

συγκεκριμένη αυτή λειτουργία είναι γνώρισμα του παρακειμένου κατά τους κλασσικούς χρόνους. Είς την εξέλιξίν του ο παρακείμενος ανέλαβε και άλλας λειτουργίας: το πρώτον μὲν ἐχρησιμοποιήθη διὰ νὰ τονίσῃ κατάστασιν προκύπτουσαν εἰς τὸ παρόν, ἐκ πράξεως ὅμως ἡ ὁποία ἐνδεδειγμένως συνέβη εἰς τὸ παρελθόν (ἤδη ἀρχαία χρήσις), περαιτέρω δὲ ἀγνοῶν τὴν παροῦσαν κατάστασιν ἢ τὸ παρόν ἀποτέλεσμα ἔτινε νὰ συνδεθῇ μὲ τὴν ἀρχὴν ἢ τὴν χρονικὴν βαθμίδα τῆς ἐνεργείας· ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὸ παρελθόν, κατὰ συνέπειαν λοιπὸν ὁ παρακείμενος εἰσήρχετο εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἀορίστου. Ἡ χρήσις αὕτη ἀπαντᾷ κατὰ τὴν μετακλασσικὴν περίοδον εἰς μὴ φιλολογικὰ ἔργα.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἤδη παρὰ Πλάτωνι (Κρίτ. 44a) ἔχει χρησιμοποιηθῇ παρακείμενος μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀορίστου: *τεκμαίρομαι δὲ ἐκ τίνος ἐνυπνίου ὁ ἑώρακα ὀλίγον πρότερον ταύτης τῆς νυκτός*. Ἡ δὴλωςις καθωρισμένου χρονικοῦ σημείου τοῦ παρελθόντος (*ὀλίγον πρότερον*) συνεπάγεται κατὰ τοὺς γραμματικούς κανόνας τὴν χρήσιν τοῦ ἀορίστου¹. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ὁ Σωκράτης χρησιμοποιῶν τὸν παρακείμενον θέλει νὰ τονίσῃ τὴν ζωηρότητα τοῦ ἐνυπνίου· δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ πότε τοῦτο συνέβη, ἀλλὰ δίδει σημασίαν εἰς τὸ ὅτι διατηρεῖται τοῦτο εἰς τὴν συνείδησίν του. Τοιαύτη χρήσις τοῦ παρακειμένου ρημάτων «ὀράσεως» ἢ «ἀκοῆς» ἀπαντᾷ ἐνίοτε εἰς τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς, ἀνάλογος δὲ εἶναι καὶ ἡ κατάστασις εἰς τὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐκ τούτου ὁρμώμενος ὁ Robertson εἰς τὴν Γραμματικὴν του (βλ. σσ. 898 - 902)² ὀνομάζει τὸν παρακείμενον τοῦτον *dramatic historical* καὶ διακρίνει αὐτὸν ἀπὸ τὸν «ἱστορικόν», τὸν «ἀπλῶς στιγμαῖον χρόνον τοῦ παρελθόντος». Τοιαύτη διάκρισις φαίνεται ὅτι προκύπτει ἐκ προσωπικῆς μᾶλλον ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων, καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικὴν χρήσιν τοῦ χρόνου. Ὁ «ἱστορικὸς» παρακείμενος προσδίδει πάντοτε «δραματικὴν» τινα εἰκόνα εἰς τὴν πρᾶξιν.

Ἡ θέσις τοῦ ἱστορικοῦ παρακειμένου εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν παπύρων εἶναι μᾶλλον συγκεχυμένη. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀνακαλύψωμεν εὐκόλως τὴν λειτουργίαν ταύτην τοῦ χρόνου, διὰ τὸν κύριον λόγον ὅτι ἡ ἄποψις τοῦ συγγραφέως συχνὰ διαφέρει τῆς ἰδικῆς μας. Πρὸς τοῦτοις παρασυρόμενοι ἐκ παραλλήλων χρήσεων εἰς ἄλλας γλώσσας εἶναι πιθανὸν νὰ προσδώσωμεν εἰς τὸν ἱστορικὸν παρακείμενον μεγαλυτέραν ἔκτασιν. Βασικῶς πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἱστορικὸς παρακείμενος δὲν εἶναι ἀπλῶς χρόνος τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἔχει ἰδιαιτέραν τινὰ σημασίαν νὰ ἐκφράσῃ, ἰδιαίτερόν τι νόημα νὰ ὑπογραμμίσῃ. Ἐπὶ παραδείγματι ἐν P.Oxy. 1676 (γ'

1. Βλ. προσέτι Β. Γ. Μανδηλαρά, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 167.

2. Βλ. ἄνωτέρω, σ. 295, σημ. 2.

αἱ. μ.Χ.) Ἑρκουλάνος τις γράφει εἰς τὴν ἀδελφὴν του (πιθανῶς), καὶ παραπονεῖται, διότι δὲν παρευρέθη εἰς τὰ γενέθλια τοῦ υἱοῦ του : *οὐ παρεγένον ἐς τὰ γενέσια | τοῦ παιδίου μου* (στ. 11-12). Ἡ αἰτία εἶναι κατὰ τὸν ἐπιστολογράφον : *ἀλλὰ πάντως κρείττο|να εἶχες* διὰ τοῦτο *ὑπερη|φάνηκας ἡμᾶς* (στ. 15-7). Ἡ χρῆσις τοῦ παρακειμένου *ὑπερηφάνηκας* φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἐσφαλμένη, καθότι ὁ ἐπιστολογράφος ἀναφέρεται σαφῶς εἰς γεγονὸς τοῦ παρελθόντος. Ἐκ τῶν συμφραζομένων ὁμως φαίνεται ὅτι ὁ Ἑρκουλάνος εἶχεν ἐνοχληθῆ διὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς ἀδελφῆς του, καὶ θέλει τώρα νὰ δηλώσῃ, καθ' ἣν σιγμὴν γράφει τὴν ἐπιστολὴν, ὅτι ἡ ἀδελφὴ του δὲν τὸν ἔχει ἐπισκεφθῆ, καίτοι ἴσως ἔχει διέλθει ἰκανὸς χρόνος μετὰ τὴν ἐορτήν. Εἰς τινα ἄλλην ἐπιστολὴν, P.Mich. 514,9 - 11 (γ' αἱ. μ.Χ.), ἀναγινώσκομεν : *οὐκ ἔλαβα αὐ|τοῦ τὰ δηπόσειτα, ὅτι ἡσθένη|κα* «δὲν ἔλαβα τὴν χρηματικὴν κατάθεσιν αὐτοῦ, διότι ἤμουν ἀσθενής». Ἐδῶ ὁ ἐπιστολογράφος δηλοῖ τὴν αἰτίαν, ἡ ὁποία τὸν ἠμπόδισε νὰ λάβῃ τὰ χρήματα· ἦτο τὸ γεγονὸς ὅτι ἦτο ἀσθενής, κατὰστασις δηλαδὴ ἡ ὁποία ἀνάγεται προδήλως εἰς τὸ παρελθόν. Μήπως ὁμως ἡ χρῆσις τοῦ παρακειμένου ἐδῶ ὑποδηλοῖ ὅτι εἶναι ἀκόμη ἀσθενής ;

Μόνον τὰ συμφραζόμενα, ὅπως εἶδομεν εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία, δὲν ἐπαρκοῦν, διὰ νὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ χαρακτηρίσωμεν δεδομένον παρακεῖμενον ὡς ἱστορικόν. Ἀξίωσις ὅτι ὁ παρακεῖμενος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἱστορικὸς τίθεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξῆς κριτηρίων : (α) ὅταν ὁ παρακεῖμενος συνδέεται στενῶς μετ' ἀορίστων, (β) ὅταν ἐκ τῶν συμφραζομένων δὲν προκύπτῃ σχέσις παρελθούσης πράξεως πρὸς τὸν παρόντα χρόνον, καὶ (γ) ὅταν ὑπάρχῃ ἔνδειξις τοῦ παρελθόντος χρόνου. Τὸ κριτήριον (α) εἶναι ἐπισηφαλές, διότι ἡ παράλληλος χρῆσις ἀορίστου καὶ παρακειμένου δυνατόν νὰ δηλοῖ τι ἄλλο ἢ σημασιολογικὴν σύμπτωσιν τῶν δύο χρόνων. Π.χ. ἐν τῇ φράσει *δήλωσόν μοι | πόσον χαλκοῦ δέδωκες αὐτῷ | καὶ εἰ ἐκομίσω τὸ ἱμάτιον* P.Oxy. 1925,16-8 (β' ἢ γ' αἱ. μ.Χ.) εἶναι δυνατόν νὰ δίδεται μεγαλυτέρα ἔμφασις εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν χρημάτων (*δέδωκες*) ἢ εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ ἱματίου (*ἐκομίσω*). Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν παράλληλον χρῆσιν τῶν δύο χρόνων ἐν τᾷς ἐπιστολάς ᾗς *ἐδῆ|λωσας* διὰ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τὸ βιβλίον, ὃ *δέδωκας* {τῷ} τοῦ Πατταπέ, πάντα ἐκομίσάμην P. Ross. - Georg. III 4,6-9 (γ' αἱ. μ.Χ.)¹. Τὸ κριτήριον (β) εἶναι ἀβέβαιον, διότι τὰ συμφραζόμενα ἀποτελοῦν συχνὰ ἐπισηφαλῇ βάσιν. Τὰ βραχεῖα παπυρικά ἔγγραφα καὶ ἡ χαλαρὰ δομὴ τοῦ λόγου δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ ἀκριβὲς νόημα τοῦ κειμένου. Παραμένει τὸ κριτήριον (γ), τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς δηλοῖ χρῆσιν τοῦ παρακειμένου εἰς τὴν θέσιν τοῦ

1. Ἀνάλογος χρῆσις ἀπαντᾷ καὶ εἰς τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς. Πρβλ. Αἰσχίν 1,99 *τῶν οἰκετῶν οὐδένα κατέλειπεν, ἀλλ' ἅπαντας πέπρακε*.

ἀορίστου. Ἐφόσον δηλαδή ὑπάρχει ἔνδειξις τοῦ χρόνου τῆς πράξεως, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ πρᾶξις ἀνάγεται ἀσφαλῶς εἰς τὸ παρελθόν, ἡ χρῆσις τοῦ παρακειμένου τότε δημοτὶ ἀναμφιβόλως σύμπτωσιν τοῦ χρόνου τούτου μετὰ τοῦ ἀορίστου. Π.χ. *ἀπέσταλκα αὐτὸν πρὸς σὲ τῇ 5 | τοῦ Φαρμούθι* P. Petrie II 2 (2), 5-6 (221 π.Χ.), *τῇ δὲ 10 | τοῦ αὐτοῦ μηνὸς* | ἤλκυσμαι λαμπαδόωχης B.G.U. 1256, 10-1 (β' αἰ. π.Χ.), *ἡ τὲ (= δὲ) ἐντολὴ | ἐγδόδοτε ἡμῖν εἰς τὴν α | τοῦ Ἀδύρ* P.Par. 65, 18-9 (146 π.Χ.), *τῇ κ | τοῦ Φαῶφι ... | κατακέκλυκεν* P.Teb. 49, 4-5 (113 π.Χ.), *τῇ ιη | τοῦ Θωὸνθ ... | ... Π. ὁ ἐπικαλούμενον κωφόν ... | ... ἐξε|λήλυθεν ἐπὶ τὴν [...] | μητέρα μου ... | δέδωκα (ἀντὶ δέδωκε) αὐτῇ πληγὰς | πλήρους ...* P.Teb. 238, 5 κῆξ. (93 ἢ 60 π.Χ.), *λελικμήκαμεν | τὴν κορθὴν ... τῇ η'* P.Oxy. 1482, 3-4 (β' αἰ. μ.Χ.), *ἐλήλυθα τῇ 5' | τοῦ Ἑπεῖφ | μηνὸς καὶ ἐξεκένωσαμεν τῇ | ιη' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς* B.G.U. 27, 6-8 (γ' αἰ. μ.Χ.): ἀξιοσημείωτος ἐδῶ ἡ παράλληλος χρῆσις παρακειμένου καὶ ἀορίστου: *ὅσα ὠφείλαμεν σιτικὰ δημό|σια, μεμετροῦκαμεν τῷ Παῦνι | [μη]νι* B.G.U. 515, 5-7 (193 μ.Χ.). Εἰς τὸ χωρίον: *παράκληθεῖς, κύριε, μνήσ|θητί μου τῆς δεήσεως ἧς | κατ' ὄψιν σοι πεποιήμαι* P. Giess. (Univ. - Bibl.) 21, 3-5 (β' αἰ. μ.Χ.) ὁ παρακείμενος *πεποιήμαι* ἀναφέρεται προδήλως εἰς τὸ παρελθόν, ὅτε ὁ ἀποστολεὺς ἐξήχησε χάριν τινὰ ἀπὸ τὸν ἀποδέκτην τῆς ἐπιστολῆς. Εἰς ἀναλόγους περιστάσεις ἄλλου εὐρίσκομεν τὸν ἀόριστον: *πρβλ. κατ' ὄψιν | [δέ] σοι ἐνετειλάμην* P.Oxy. 1070, 15-6 (γ' αἰ. μ.Χ.). Πρὸς τούτοις ἐν ἄλλοτε *γεγράφηκα* (sic) *ὅμιν* B.G.U. 874, 1 (Βυζ. περιόδου) ὁ παρακείμενος εἶναι σαφῶς ἱστορικός. Τὸ χωρίον τοῦτο ἐνισχύει τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐκδοτῶν ὡς *καὶ ἄλλο(τε) γεγράφηκα αὐτῇ* P.Oxy. 1858, 6 (ς' ἢ ζ' αἰ. μ.Χ.).

Ποσοστὸν ἀορίστων καὶ παρακειμένων. Ἐκ τῆς ἐρευνῆς τῶν παπυρικῶν κειμένων τὰ ὁποῖα ἔλαβον ὑπ' ὄψιν, προκύπτουν τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀριθμητικὴν εἰκόνα τῶν δύο τούτων χρόνων.

Ὁ παρακείμενος εὐρίσκεται ἐν πλήρει χρήσει εἰς τοὺς Πτολεμαϊκοὺς παπύρους, ἡ δὲ λειτουργία του συμφωνεῖ πρὸς αὐτὴν τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα τοῦ τέλους τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου. Συγκεκριμένως οἱ πάπυροι τοῦ γ' αἰ. π.Χ. παρουσιάζουν περίπου ἴσην ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν παρακειμένων καὶ ἀορίστων. Οὕτως εἰς 42 ἐπιστολὰς τοῦ αἰῶνος τούτου εὗρον 91 παρακειμένους καὶ 78 ἀορίστους. Ἐὰν ἐξετάσωμεν ὅμως τὰ δημόσια ἔγγραφα τῆς αὐτῆς περιόδου, θὰ εὕρωμεν ὅτι ὁ ἀορίστος ὑπερέχει ἀριθμητικῶς τοῦ παρακειμένου. Οὕτως εἰς 43 ἔγγραφα ἐκ τῆς Ἑρμομαθείας Wilcken καὶ Mitteis ὑπάρχουν 66 ἀόριστοι καὶ 45 παρακείμενοι. Εἰς τοὺς παπύρους τῶν ἐπομένων αἰώνων, ἥτοι τοῦ β' καὶ α' π.Χ. παρουσιάζεται εὐρυτάτη χρῆσις τοῦ παρακειμένου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν ἄλλων χρόνων τῆς ὀριστικῆς. Τοῦτο ὀφείλεται (α)

εἰς τὴν κατ' ἐπανάληψιν χρῆσιν τῶν αὐτῶν ρηματικῶν τύπων τοῦ παρακειμένου, π.χ. ἀπέσταλκα, γέγονα, γέγραφα, δέδωκα, εἴληφα, εἵρηκα, ἐνήνοχα, ἔστηκα, ἔσχηκα, πέπρακα, τέθεικα, κτλ., καὶ (β) εἰς τὸ ὅτι ὁ παρακειμένος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀντιμάχεται πρὸς τὸν ἀόριστον, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου εἶχεν εἰσέλθει. Ἡ πρώτη ἐνδειξις τῆς προσεγγίσεως τῶν δύο χρόνων προσφέρεται ἐκ τῆς μορφολογικῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἢ ὁποία ἀρχίζει οὐσιαστικῶς ἀπὸ τοῦ γ' αἰ. π.Χ.¹ Οἱ ἀριθμοὶ περαιτέρω παρουσιάζονται ὡς ἑξῆς : Εἰς 24 ἐπιστολὰς τοῦ β' αἰ. π.Χ. ὑπάρχουν 20 ἀόριστοι καὶ 66 παρακειμένοι (ἀλλ' εἰς 46 δημόσια ἔγγραφα ἐκ τῆς Ἱεροσολιμαθείας Wilcken καὶ Mitteis τῆς αὐτῆς περιόδου ὑπάρχουν 93 ἀόριστοι καὶ 56 παρακειμένοι), καὶ εἰς 14 ἐπιστολὰς τοῦ α' αἰ. π.Χ. ὑπάρχουν 17 ἀόριστοι καὶ 26 παρακειμένοι. Ἡ ἀναλογία ἀορίστου καὶ παρακειμένου εἶναι 2/1 εἰς τοὺς παπύρους τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς περιόδου. Κατὰ τὸν γ' καὶ τὸν δ' αἰ. μ.Χ. ἡ χρῆσις τοῦ παρακειμένου ὀλιγοστεύει ἔτι περαιτέρω. Συγκεκριμένως εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐπιστολὰς τῆς περιόδου ταύτης (44 ἐπιστολαὶ ἐν συνόλῳ ὑπὸ G. Ghedini)² ὑπάρχουν μόνον οἱ παρακειμένοι (para-)δέδωκα (XI 11), εἵρηκα (XXXIX 19), ἐνήνοχα (XI 7), ἀπέσταλκα (XXVI 13), εὔρηκα (II 7), ἡπάντηκα (XXXIX 19), προστέθεικα (XXIX 30), ἐτόλμηκα (XLIV 7), ἥτοι 8 τὸν ἀριθμόν. Εἰς 28 ἐπιστολὰς τοῦ γ' αἰ. μ.Χ. ἐκ τῆς συλλογῆς P.Sel.³ εὐρίσκομεν μόνον 9 (12) παρακειμένους : δέδωκα, ἦκα, γέγονα, προήρημαι, οἶδα (τετράκις), μέμνημαι, ὑπερηγάγηκα, πρόκειται, πέπονθα, καὶ 84 ἀόριστους. Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι μᾶς δίδουν ἀναλογίαν 7/1 ἀορίστου/παρακειμένου. Εἰς τὸ Ἑ' Ἀρχεῖον τοῦ Ἀβινναίου (δ' αἰ. μ.Χ.)⁴ θὰ εὕρωμεν τὰ ἑξῆς δεδομένα : Εἰς 40 ἐπιστολὰς ὑπάρχουν 113 ἀόριστοι καὶ 22 παρακειμένοι· εἰς 14 ἀναφορὰς ὑπάρχουν 44 ἀόριστοι καὶ 22 παρακειμένοι· τέλος εἰς 8 συμφωνητικά ὑπάρχουν 35 ἀόριστοι καὶ 17 παρακειμένοι. Ἡ ἀναλογία ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ εἶναι περίπου 3/1 ἀορίστου/παρακειμένου. Ἡ φαινομενικῶς ἡῤῥημένη ἀναλογία ὑπὲρ τοῦ παρακειμένου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῶν παπύρων τοῦ γ' αἰ. μ.Χ. ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν ρηματικῶν τύπων, π.χ. (ἀνα/ἐπι-)δέδωκα ἀπαντᾷ 18 φορές καὶ οἶδα 17. Οὕτως ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν παρακειμένων εἶναι 34, ἐὰν ἀγνοήσωμεν τοὺς ἐπαναλαμβανομένους τύπους, τοῦτο δὲ δίδει ἀναλογίαν 6/1 ἀορίστου/παρακειμένου, ἥτοι τὴν αὐτὴν περίπου τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς παπύρους τοῦ γ' αἰ. μ.Χ.

1. Βλ. ἀνωτέρω, σ. 295.

2. Lettere cristiane dai papiri greca del iii e iv secolo, Μιλᾶνον 1923.

3. A. S. Hunt - C. C. Edgar, Select Papyri (The Loeb Class. Library), Non-Literary Papyri, Λονδίνον 1932 (ἐπανεκδόσις 1959).

4. H. I. Bell - V. Martin - E. G. Turner - D. van Berchem, The Abinnaeus Archive, Ὁξφόρδη 1962.

Συμπέρασμα. Οἱ ἀνωτέρω ἀριθμοὶ δεικνύουν ἀμέσως τὸν ἑτερογενῆ χαρακτῆρα τῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων ἐγγράφων ἀναφορικῶς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν δύο ὑπὸ ἔρευναν χρόνων, προκύπτει δὲ ὅτι αἱ ἰδιωτικαὶ ἐπιστολαὶ εὐνοοῦν τὴν χρῆσιν τοῦ ἀορίστου καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῶν παπύρων. Ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὁ ἀόριστος παρουσιάζει συνεχῶς αὐξανομένην χρῆσιν, ἐνῶ ἀντιστρόφως ὁ παρακειμένος γίνεται βαθμὴδὸν σπανιώτερος. Ὡρισμένοι παρακειμένοι, οἱ ὅποιοι ἀπαντοῦν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς παπύρους, εἶναι ἀπλῶς στερεότυποι ρηματικοὶ τύποι, τοὺς ὁποίους ἡ χρῆσις εἶχεν ἐπιβάλει. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην φαίνεται ὅτι ὁ παρακειμένος εἶχεν ἀντικατασταθῆ ὑπὸ τοῦ ἀορίστου εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Τοῦτο προέκυπεν ἐκ τῆς σημασιολογικῆς ταυτότητος τῶν δύο χρόνων. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἤδη ὁ Γραμματικὸς Ἀμμόνιος (α' - β' αἰ. μ.Χ.) εἶχε διδάξει εἰς τὴν πραγματείαν του «Περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων» [Diff.] ὅτι «ἀπέθανε καὶ τέθνηκε διαφέρειν ἀπέθανε μὲν νῦν, τέθνηκε δὲ πάλαι». Οὐδ' αὐτὸς ὁ Γραμματικὸς τοῦ β' αἰ. μ.Χ. διέστελλε τοὺς χρόνους τούτους¹. Ἡ σύγχυσις αὕτη προδίδεται ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ ἄλλων λογίων. Π.χ. ὁ λεξικογράφος Ἡσύχιος (ε' αἰ. μ.Χ.) συχνὰ ἐρμηνεύει ρηματικούς τύπους τοῦ παρακειμένου διὰ τῶν ἀντιστοίχων τύπων τοῦ ἀορίστου: ἀγόρχα ἦνεγκα, ἀνατέταλκεν ἀνέτειλεν, ἀηρημέθα ἠρωτήθημεν, ἀπῆρκεν ἀπεδήμησεν, βεβίωνα ἔζησα, κτλ. Ἡ σύγχυσις τῶν δύο χρόνων ἐπέφερε τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ παρακειμένου ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τὴν κατίσχυσιν τοῦ ἀορίστου, ἀναלבόντος ἐπὶ πλέον καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ παρακειμένου, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ ἀόριστος εὐκολώτερον ἢ ὁ παρακειμένος ἠδύνατο νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ ἐξελισσόμενον ρηματικὸν σύστημα. Ἡ γλῶσσα βεβαίως εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις ἔκαμνε χρῆσιν τοῦ περιφραστικοῦ παρακειμένου, σχηματισμοῦ ὁ ὁποῖος ἔχει τὰς ρίζας του εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς κλασσικῆς περιόδου², καὶ ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν ἐκέρδισεν ἔδαφος εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν παπύρων.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Γ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ

1. Πρβλ. Μάρκον 15,44 ὁ δὲ Πιλάτος ἐθαύμασεν εἰ ἤδη τέθνηκεν, καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα ἐπηρώτησεν εἰ πάλαι ἀπέθανεν. Ὁ εὐαγγελιστὴς φαίνεται ὅτι χρησιμοποιοῖ τὰς δύο ἐκφράσεις διὰ ποικιλίαν ὕφους καὶ ὄχι διὰ νὰ δηλώσῃ διαφοράν τινα σημασίας. Πρβλ. G. D. Kilpatrick, Some Notes on Marcan Usage, The Bible Translator 7, 1956, σ. 3.

2. Βλ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ I, σ. 446.